

ЗБАГАЧЕННЯ Й УРІЗНОМАНІТНЕННЯ МОВЛЕННЯ ШЕСТИКЛАСНИКІВ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Постановка наукової проблеми та її значення. Особливий пласт у кожній розвиненій мові становлять стійкі сполуки – фразеологізми. Саме фразеологізмам як мовним одиницям властиво найвиразніше передавати дух і нев'янучу красу мови, яку витворив народ упродовж віків. Зважаючи на те, що українська мова є не лише предметом вивчення, а й найважливішим засобом виховання та розвитку особистості, важливого значення набуває розв'язання проблеми формування культури спілкування учнів з опорою на фразеологічне багатство української мови, яке суттєво впливає на збагачення активного словника учнів, його урізноманітнення та увиразнення.

Актуальність дослідження зумовлена потребою підвищити ефективність навчально-виховного процесу на уроках рідної мови під час вивчення фразеології.

Аналіз актуальних досліджень. Фразеологія, порівняно з іншими лінгвістичними дисциплінами, є новою, проте вже достатньо розвиненою наукою. Вже з XIX ст. їй було присвячено безліч вагомих праць О. Потебні, І. Франка, М. Костомарова тощо. Найвідомішими українськими дослідниками є Л. Авксент'єв, Л. Скрипник, Л. Удовиченко, В. Ужченко, Ф. Буслаєв, І. Срезневський тощо. Проблема вивчення фразеології знаходиться у полі зору таких вчених: В. Барабаша, Т. Грибницького, М. Коломійця, В. Мельничайка, О. Смовської та інших [8, с. 15-16].

Мета статті – обґрунтувати, урізноманітнити й увиразнити методику збагачення мовлення учнів шостого класу фразеологізмами української мови.

Згідно з визначеною метою статті планується розв'язання таких завдань дослідження: 1. Визначити теоретичні засади вдосконалення методики роботи над збагаченням мовлення учнів 6 класу фразеологізмами. 2. Проаналізувати програму та підручник з української мови для 6 класу про вивчення фразеологізмів. 3. Запропонувати систему вправ на тему «Фразеологізми. Поняття про фразеологізм, його лексичне значення».

Виділення не вирішених раніше частин проблеми. Незважаючи на підвищений інтерес науковців до методики вивчення фразеології у 6 класі, ця проблема потребує суттєвого доопрацювання.

Виклад основного матеріалу. Фразеологізми є специфічними мовними формулами, картиними світу із закодованою інформацією про минуле наших предків, їхній спосіб сприйняття світу та оцінка всього суцього. Фразеологічні одиниці ввібрали в себе історичні події та соціальне життя, вирізняють найменші поруки нашого серця, розказують про неосяжний світ людських почувань, вражають точністю асоціацій між природою, звичайними життєвими фактами і людською поведінкою, нашими емоціями й учинками. Добірною національною фразеологією, зазначав І. Огієнко, – «душа кожної мови, сильно її красить і збагачує» [8, с. 8].

Фразеологізми – стійкі, цілісні, семантично нерозкладні сполучення слів, що відтворюються в мовленні як готові формули. Їхній зміст завжди інший, ніж семантика поєднаних у них слів: *брати ноги на плечі – тікати, робити з мухи слона – перебільшувати*. У мовленні фразеологізми використовують з різною метою: для надання висловлюванню образності, емоційності, експресивності; створення відтінку іронії, жарту, сарказму тощо; вираження позитивних емоцій або фамільярності; відтворення найтонших аспектів значення, характеристики [3, с. 3-6].

Вивчення фразеології – надзвичайно важливий і цікавий процес. Робота з фразеологізмами дозволяє розширити фразеологічний запас учнів, довести важливість правил грічної поведінки людей у суспільстві, ознайомити з нормами етикету у спілкуванні, з особливостями українського національного етикету, сприяє реалізації комунікативної та діяльнісної змістових ліній навчання української мови, виховує та розвиває.

Проте на сьогоднішньому етапі спостереження за мовленням школярів можемо констатувати про низький рівень культури мовлення і помилкове використання фразеологічних зворотів у власних висловлюваннях. Це зумовлено тим, що освітні програми з української мови мало часу виділяють на вивчення фразеології, а більшість педагогів змушені працювати і подавати матеріал у встановлених чітких рамках. Подолання вище зазначених проблем вимагає проведення спеціальної роботи з удосконалення методики вивчення фразеології відповідно до сучасних вимог.

Розглянемо детальніше методику вивчення фразеологізмів учнями шостого класу. На вивчення фразеології програма виділяє шість годин. Теми уроків продумані так, щоб учитель за мінімальний час міг подати учням максимум основної інформації про фразеологізми, їх лексичне значення; джерела української фразеології; прислів'я, приказки, крилаті вирази, афоризми як різновиди фразеологізмів; фразеологізми в ролі членів речення і фразеологічні словники. Під час їх вивчення кожен середньостатистичний учень повинен оволодіти певним рівнем знань по трьох напрямках: знаньовому, діяльнісному і ціннісному, тобто вміти володіти теорією, практикою та розуміти усю цінність фразеологічного фонду в мові. У результаті кожен учень повинен

оволодіти знаннями про фразеологію і фразеологізми, розуміти та вміти пояснювати їх значення, наводити приклади; практично – вміти визначати фразеологізми у реченнях і текстах, доречно використовувати фразеологізми в усному мовленні тощо. Окрім цього, всі учні повинні цілком усвідомити і розуміти надзвичайно важливу роль фразеологізмів у розвитку їхнього мовлення.

Аналізуючи підручник з української мови для шостого класу [4] показав, що інформація з теми висвітлена досить лаконічно й чітко, виокремлюються основні поняття і правила, які потрібно учням засвоїти. Наводяться приклади: *бити байдики (ледарювати), рукою подати (близько), за царя Гороха (давно), гаряча голова (запальна людина)*.

Фразеологізми є одним членом речення. У художній літературі та в розмовному мовленні фразеологізми допомагають виразніше передати певну думку, роблять висловлювання яскравим, образним, емоційним [4, с. 37].

Вправ у підручнику достатньо, всі вони відрізняються між собою. Є вправи на засвоєння нового матеріалу, репродуктивного та творчого характеру з такими завданнями: пояснити лексичні значення виділених фразеологізмів, замінити кожен з них одним словом із таким же значенням; пояснити роль фразеологізмів у поданому тексті; спишіть речення, замінюючи виділені слова синонімічними фразеологізмами; підкресліть фразеологізми як члени речення; складіть і запишіть по одному реченню з двома поданими. Задля розвитку вмінь і навичок використовувати фразеологізми у повсякденному мовленні подаються вправи творчого характеру, які мають такі завдання: складіть та запишіть розповідь на довільну тему, використавши щонайменше два фразеологізми (на вибір). Відзначимо, що запропонована система вправ із досліджуваної теми [4] є достатньо різноманітною. Автори підручника звернули увагу на те, що мові сучасних школярів притаманні варіанти сленгу та запозичення з російської мови, тому відвели для цього на сторінках окрему рубрику «Культура мовлення», де учні можуть перевірити себе на правильність вживання фразеологізмів у спілкуванні.

Важливе місце в навчанні фразеології відводиться роботі із фразеологічним словником. В. Сухомлинський радив записувати на кожному уроці української мови два-три нових фразеологічних звороти, які б збагачували мову школярів. У 6 класі надзвичайно важливо прищепити учням любов до фразеологізмів. Тому вчителі повинні надзвичайно ретельно підходити до відбору вправ із теми «Фразеологія». Задля ефективності вивчення фразеологізмів учнями потрібно поєднувати різні види вправ, зокрема: спрямовані на оволодіння мовною теорією; на формування умінь вживати фразеологізми у власному мовленні; спрямовані на побудову власних висловлювань тощо.

Пропонуємо систему вправ до теми «Фразеологізми. Поняття про фразеологізм, його лексичне значення», керуючись класифікацією В. Онищука. Запропонована система комплексних вправ спрямована на сприйняття й усвідомлення фразеологічних одиниць, на активне вживання в усному і писемному мовленні та виконує такі функції: комунікативну; мотиваційну; пізнавальну; розвивальну; організаційну; виховну; контрольну тощо.

Вступні вправи

1. Порівняйте та поясніть подані сполучення слів (при необхідності скористатись словником), складіть парні речення.

Піймати рибу – піямати облизня; бити посуд – бити байдики; зробити паперовий кораблик – зробити з мухи слона; ходити в гості – ходити на голові.

Тренувальні вправи

1. Поясніть значення кожного з диктованих фразеологізмів. Запишіть ті, які позитивно характеризують людину.

Відкрите серце. Його устами мед п'єти. Бистрий на розум. Бере (все) в свої руки. Скаже, як зав'яже. Співає з чужого голосу. Ховає камінь за пазухою.

Завершальні вправи

1. Вправа-конкурс на кращого ілюстратора фразеологізмів, наведених у тексті. Клас поділяється на три групи (за вибором). Перша група – художники – має намалювати ілюстрації до фразеологізмів. Друга – майстри слова – готує словесний опис, за яким клас має відгадати фразеологізм. Третя – пантоміми – показати за допомогою виразу обличчя, пози, рухів зміст фразеологізму, який клас відгадує. Фразеологізми на вибір: *намилити шию, сяяти очима, ні пари з уст, набрати в рот води, руки опустити, накивати п'ятами, лягати разом з курми, як кіт наплакав, як риба у воді, пекти раків, брати ноги на плечі.*

2. За допомогою вчителя складіть і розіграйте діалог-обмін враженнями із використанням фразеологізмів (за вибором).

Стосовно інших тем з фразеології для учнів 6 класу можна запропонувати завдання для системи тренувальних вправ: 1) відшукування фразеологізмів у наведених реченнях чи текстах і пояснення їх значень; 2) добір до фразеологічних одиниць синонімічних слів; 3) введення в речення фразеологічних одиниць; 4) добір

фразеологізмів з тим самим стрижневим словом; виписування з словників фразеологізмів; 5) з'ясування джерел походження фразеологізмів; 6) написання творів за фразеологізмами, інсценування уривків із творів художньої літератури, багатих на фразеологію, 7) складання й розігрування діалогів з використанням крилатих висловів.

Проте вивчення фразеології не можна обмежити лише виконанням вправ, воно вимагає певної системної роботи, яка охоплює уроки мови та літератури, позакласного читання, розвитку зв'язного мовлення, факультативні заняття, години класного керівника, позакласні роботи.

Висновок. Вивчення фразеології – надзвичайно важливий і цікавий процес. Робота з фразеологізмами дозволяє розширити фразеологічний запас учнів, довести важливість правил гнучкої поведінки людей у суспільстві, ознайомити з нормами етикету у мовленнєвому спілкуванні, виховує та розвиває особистість учня. Щоб учні могли повноцінно засвоїти теоретично і практично фразеологію ми запропонували завдання для вправ, щоб робота над фразеологією була ефективною, щоб учні навчилися правильно використовувати фразеологізми в усному і писемному мовленні.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у студюванні фразеологізмів, використаних в аутентичних художніх творах для опрацювання на уроках української літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авксентьев Л. Г. Сучасна українська мова. Фразеологія: навч. посібник Харків: Вища школа. 1988. 134 с.
2. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика. Київ: Довіра. 2007. 262с.
3. Забіяка В. А, Забіяка І. М. Світ фразеологізмів: етимологія, тлумачення, застосування: практичний посібник. Київ: Академія. 2015. 302 с.
4. Заболотний В. В. Заболотний О. В. Українська мова: підручник для 6 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: Генеза. 2014. 256с.
5. Кожуховська Л. П. Історія становлення роботи над збагаченням мовлення учнів українською фразеологією. Гуманіт. вісн. ДВНЗ «Переяслав-Хмельницьк. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди»: Збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький. 2012. Вип. 25. С. 71-74.
6. Палихата Е. Я. Збагачення діалогічного мовлення студентів вищих навчальних закладів фразеологічними одиницями української мови з антонімічною семантикою. Наукові записки ТНПУ. Серія: Педагогіка. 2011. №2. С. 112 – 121.
7. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови: навчальний посібник. Київ: Знання. 2007. 399 с.

Григорчук І.

Науковий керівник –доц. Буда В.А.

ВИКОРИСТАННЯ ЛЬВІВСЬКОГО СЛЕНГУ В РОМАНІ ЮРІЯ ВИННИЧУКА «ТАНГО СМЕРТІ»

Досліджуючи текст з погляду лінгвістики, необхідно обов'язково звернути увагу на його лексичні особливості. Мова – це засіб творення і вираження культури народу, вияву його духовного багатства, психіки, темпераменту.

Мета статті - проаналізувати використання Юрієм Винничуком львівського сленгу у романі «Танго смерті», визначити функції застосування ним нетипового лексичного пласту.

Українська загальнонародна мова виявляється у двох різновидах, які виступають під назвами літературна та діалектна мови. Літературна мова — це внормована мова суспільного спілкування, зафіксована в писемній та усній практиці. Під діалектами розуміємо відгалуження від загальнонародної мови, яким користується частина нації, пов'язана територіально, соціально чи професійно.

В українській мові виділяються так звані соціальні діалекти (соціолекти). Їхня лексична система включає слова, зрозумілі тільки обмеженій групі людей і незрозумілі для загалу. Лексика обмеженого функціонування традиційно поділяється на професіоналізми, жаргонізми, арготизми, сленг.

Л.Ставицька дає таке визначення *сленгу* в системі усних форм побутування української мови – «це практично відкрита мовна підсистема ненормативних, стилістично знижених лексико-фразеологічних одиниць, які виконують експресивну, оцінну (звичайно негативну) та евфемістичну функцію» [5, с.42].

Під сленгом розуміють різновид розмовного мовлення, що оцінюється суспільством як підкреслено неофіційне («побутове», «фамільярне»). При цьому сленгу властиво запозичати одиниці аргю та жаргонів, метафорично переосмислюючи і розширюючи їхні значення.

Львів особливий тим, що в цьому місті "зійшлися" аж три говірки південно-західного наріччя: надсянська, яка поширена біля кордону з Польщею, бойківська – найбільш відома, і наддністрянська, яка охоплює найбільшу територію, але не настільки поширена. Ці три говори свого часу склали основу літературної мови західноукраїнського варіанта, яка існувала в Галичині до 1939 року. І вони ж утворили говірку, знану сьогодні як балак чи гвара.

Балак, попри український елемент, має в собі багато польського, жидівського, німецького. Структура говірки така, що нею не розмовляли люди з освітою чи священнічі родини. Її використовували люди, які належали до низів суспільства. Ця мова – суржик, мішана українсько-польська. Людина приходила в місто, яке було польськомовним, і хотіла говорити як більшість, але водночас спілкувались українською [4].